

## **Disertační práce – autoreferát**

### **POJEM SMRTI V DÍLE EUGENA FINKA A JANA PATOČKY**

**Vypracovala: Mgr. et Bc. Lenka Jedličková**

**Vedoucí disertační práce: Prof. PhDr. Ivan Blecha, CSc.**

Cílem této disertační práce bylo zmapovat a podat pokud možno ucelený obraz pojmu smrti a lidské konečnosti, jak jej vypracovali dva významní fenomenologové – Eugen Fink a Jan Patočka. Jejich rozsáhlé dílo prošlo během několika dekád vývoje poměrně výraznými změnami, jak se ale pokusíme ukázat, téma smrti tvoří u obou jakousi páteř, o níž své koncepce opírají a dále rozvíjejí.

Ačkoli hlavní důraz je kladen na analýzu tohoto pojmu u zmíněných dvou filosofů, práce se pochopitelně nevyhnula odkazům ani na další filosofické koncepce, z nichž oba hojně čerpali. V tomto směru představoval zásadní inspiraci především ontologický koncept smrti, jak jej vypracoval Martin Heidegger ve svém raném díle *Bytí a čas*. Jemu je věnována úvodní kapitola práce, která slouží spíše jako stručný vhled do problematiky. Kritickým komentářům a připomínkám k jeho konceptu se věnujeme až v následujících dvou kapitolách právě prostřednictvím díla Eugena Finka a Jana Patočky. Ti se sice oba později odklonili od fenomenologie formulované Edmundem Husserlem a inspiraci čerpali především v Heideggerově fundamentální ontologii, avšak i k ní mají oba řadu výhrad. Kromě shrnutí jeho snahy vypracovat čistě ontologický pojem smrti se tedy v první kapitole stručně zmiňujeme o Heideggerově pojetí intersubjektivitu, jež hraje ve filosofii jeho následovníků zcela zásadní roli, kterou však on sám netematizuje tak důkladně, jak by si podle nich zasloužila.

Druhá část práce je věnována Husserlovi i Heideggerovu žákovi Eugenu Finkovi, který se již nedrží ontologických východisek tak striktně jako Heidegger. Přesto – nebo možná právě proto – jsou Finkovy úvahy na téma lidské konečnosti v mnoha ohledech velmi inspirativní a originální. Fink na rozdíl od Heideggera nepovažuje za ontologické pojmy charakterizující bytí naší existence tzv. „existenciály“, nýbrž „koexistenciály“, čímž dává jasně najevo, že člověk není pouhou

existencí, nýbrž bytostně vždy ko-existencí, vztahem, přičemž tato skutečnost se projevuje ve všech pěti jím formulovaných existenciálech: práci, lásce, boji, hře i smrti. Zatímco jiným kategoriím lidské existence, především fenoménu hry, je v naší sekundární literatuře věnován značný prostor, jeho úvahy o smrti a konečnosti zůstávají poněkud stranou. Svou roli v tom může hrát i skutečnost, že jeho klíčové spisy zabývající se smrtí (*Metaphysik und Tod* či *Grundphänomene des menschlichen Daseins*) nebyly dosud přeloženy ani do češtiny, ani do angličtiny. Druhým důvodem může být to, že téma smrti se u Finka objevuje nejen v díle, které nese tento název (a jež ve skutečnosti pojednává o daleko širší problematice), ale je jaksí nenápadně přítomno i v dalších jeho textech, a to paradoxně i v těch, které s touto tematikou zdánlivě vůbec nesouvisejí (v jeho kosmologii, pedagogických spisech, ale i v pojednání o módě a mnoha dalších). Z těchto útržků však, zdá se, vysvítá značně originální koncepce smrti a konečnosti, která je zde uchopena jako fenomén sociální, neboť pro uchopení fenoménu smrti v jeho celosti je podle Finka nutné uchopit nejen smrt vlastní, ale také smrt cizího. Ucelené a systematické zpracování tohoto tématu u Eugena Finka bohužel chybí a jedním z cílů této práce tak bylo tento nedostatek alespoň částečně odčinit.

V části věnované Finkovi se věnujeme také jeho spekulacím o světě, který je ústředním motivem jeho kosmologie (světa, který je jednotou pohybu, prostoru a času, absolutním médiem a zároveň konceptem, který úzce spojuje jeho filosofii s filosofií jeho přítele Jana Patočky), přičemž se pokoušíme dokázat, že i v tomto případě hraje téma konečnosti významnou roli, stejně jako v jeho úvahách o časovosti, tělesnosti i originálním konceptu dvojího způsobu jevení se jsoícího. Práce také mapuje momenty, které vedly k Finkovu přechodu od fenomenologie ke spekulativnímu myšlení (což nastává tehdy, kdy se od zkoumání jednotlivých fenoménů dostává k analýze fenomenality samotné, na niž už Husserlova metoda nestačí) a ukazuje, jakou roli v tomto případě sehrála tematizace lidské konečnosti. Třetí část práce navazuje na Finkovu kosmologickou ontologii výkladem fenomenologické ontologie jeho přítele Jana Patočky, který rovněž věnoval tématu smrti značnou pozornost. Také pro Patočku byla Heideggerova existenciální analýza lidské konečnosti nepochybně zásadní inspirací. Kromě jeho a Finkova vlivu jej však významně ovlivnila také filosofie Hannah Arendtové a jeho vlastní

systematická práce s řeckými velikány filosofie (Sókratés, Platón, Aristotelés). Především Aristotelův odkaz (a jeho složitá analýza pojmu jednání, v níž rozlišuje mj. pojmy FRONÉISIS a THEÓRIA) se zdá být spojnicí filosofických koncepcí zmíněných autorů, jak se pokoušíme dokázat v kapitolách věnovaných pojmu jednání. I v něm hraje překvapivě ústřední úlohu pojem smrti, stejně jako v celé Patočkově koncepci tří pohybů lidské existence, kde je vlastní konečnost (mj. ve formě radikální oběti, ale nejen tehdy) oním fenoménem, díky kterému se ustavuje skutečné lidství v jeho nejryzejší podobě. Pojem jednání je pilířem třetího pohybu, u něhož Patočka zdůrazňuje jeho intersubjektivní a politický rozměr. Ten se zračí především v jednom z jeho názvů – „sebezískávání sebevydáním“. V něm je obsažena klíčová myšlenka celého jeho konceptu: že totiž při vstupu do POLIS se musíme dát všanc druhému a nikdy přitom netušíme dopředu, jak tento střet s druhým dopadne. Můžeme přijít o všechno, můžeme ale mnohé získat. Tímto aktem se tedy přihlašujeme ke své konečnosti, integrujeme ji do své existence a přijímáme za to zodpovědnost se všemi možnými důsledky, které z toho vyplývají. Vydáním se všanc riskujeme, ale zároveň získáváme nástroj, kterým můžeme v rámci POLIS volně nakládat, a především svobodu. Patočkova koncepce stojí na pojetí pohybu, který je řešením problému PRAXIS, jakožto elementu lidského života a dějin. A právě PRAXIS, jak ji definoval Aristotelés, zdá se být významným krokem k Patočkově politickým aspektům pojmu jednání a lidské konečnosti. Byla to zřejmě z velké části Finkova interpretace Aristotelova díla, která, zdá se, hrála v Patočkově filosofii i přes pestrou škálu inspirací mnohem zásadnější úlohu, než se obecně soudí.

Pokoušíme se ukázat, že Patočkova filosofie je v jistém ohledu třetím stupněm pojetí lidské konečnosti – po Heideggerově silně individualistickém a Finkově sociálním konceptu nastupuje Patočkově chápání smrti jako fenoménu politického, jako nástroje, jehož prostřednictvím se můžeme v rámci POLIS uskutečnit a stát se lidmi v jejich opravdovém lidství. Zdá se dokonce, že teprve uvědomění si vlastní konečnosti činí ze společnosti jedinců něco víc než pouhé společenství. Teprve reflektovaná konečnost činí z pospolitosti společnost na jiné, vyšší úrovni, která je dokonce schopna zajistit jakousi formu nesmrtelnosti, a to nejen lidského rodu, ale i jednotlivců, a to prostřednictvím svědectví a vyprávění.

Patočka nevěnoval tomuto tématu zvláštní ucelené dílo, ukazuje se však, že téma smrti prosakuje u něj na povrch v řadě zmínek, které jsou překvapivě časté. Naším cílem bylo tyto zmínky sjednotit do uceleného obrazu, podrobit je analýze a srovnat všechny tři zmíněné koncepce. To snad, jak doufáme, přináší zajímavý vhled do pojetí tématu smrti z hlediska fenomenologie a jejích hlavních představitelů, neboť přes veškeré rozdíly v přístupu k tomuto tématu se všichni shodují na tom, že smrt a vědomí vlastní konečnosti jsou ústředním motivem, ba dokonce hybatelem celé filosofie. Filosofie je přitom bytostnou možností člověka, bytosti, která jediná ví, že může nebýt.